

ეთნოლინგვისტიკა

ქართული კულტურის ეთნოლინგვისტური საკითხები (კულინარიული მოგზაურობა ეთნობრაჟიულ საქართველოში)

მარინე აროშიძე, მანუჩარ ლორია, ნინო აროშიძე

ელ. ფოსტა: marine.aroshidze@bsu.edu.ge, manuchar.loria@bsu.edu.ge, nino.aroshidze@bsu.edu.ge

ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

აბსტრაქტი: თანამედროვე ცხოვრებამ გაამწვავა ეთნოკულტურული იდენტიფიკაციის პრობლემები და გაააქტიურა ინტერდისციპლინარული კვლევები, კერძოდ თაობების კულტურული მეხსიერების შესწავლა. ტექნოლოგიურმა პროგრესმა შეცვალა გარემო, ახალგაზრდა თაობა ცხოვრობს იმდენად შეცვლილ რეალობაში, რომ წინაპრების კულტურული მემკვიდრეობის შენარჩუნება გადაუდებელ ამოცანად იქცა. წარსული კულტურული გამოცდილების გააზრება გავლენას ახდენს არა მხოლოდ მოცემული ეთნიკური ჯგუფის თანამედროვე ცხოვრებაზე, არამედ დიდწილად განსაზღვრავს მის მომავალს.

საქართველო უძველესი კულტურის ქვეყანაა და მისი ისტორიულ-ეთნოგრაფიული რეგიონები ხასიათდება ადგილობრივი თავისებურებებით, რომლებიც ვლინდება ცხოვრების ყველა სფეროში: ეროვნულ ტრადიციებში, რელიგიურ რიტუალებში, ხალხურ ხელნაკეთობებში, არქიტექტურაში, მიწათმოქმედებასა და სხვა, მათ შორის კულინარიულ ხელოვნებაში.

სტატიაში გაანალიზებულია ქართული კულინარიული ტრადიციები („კულინარიული მოგზაურობა ეთნოგრაფიულ საქართველოში“, 2025) როგორც ერის კულტურული მემკვიდრეობის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი სფერო, განხილულია საქართველოს ყველა ისტორიული რეგიონის ეთნოგრაფიული თავისებურება და ადგილობრივი რეალიების გამოხატვა სამყაროს ენობრივ სურათში. კვლევის ერთერთ მნიშვნელოვან მიმართულებას წარმოადგენს აღნიშნული რეალიების შიდა-ენობრივი და ენათშორისი თარგმანის ეფექტური სტრატეგიების პოვნა, რაც ქართული კულტურის პოპულარიზაციის აუცილებელი პირობაა.

თანამედროვე ტექნოლოგიები შესაძლებელს ხდის მოცემული ეთნიკური ჯგუფის კულტურული მემკვიდრეობისა და ცალკეული ისტორიული რეგიონების ადგილობრივი მახასიათებლების შენარჩუნებას დასამახსოვრებელი ვიზუალური სურათების თანმიმდევრული სერიის სახით, მაგრამ ეთნოგრაფიული კვლევა შეუძლებელია ლინგვისტური ანალიზისა და თარგმანის სტრატეგიების ანალიზის გარეშე, რომელსაც შეუძლია ადეკვატურად გადმოსცეს ადგილობრივი რეალობის სპეციფიკა, რადგან სწორედ ეროვნული ენა მისი ლიტერატურული ნორმებისა და ტერიტორიული დიალექტების მთელი სიმდიდრით აფიქსირებს მოცემული ეთნოსის ეროვნულ მენტალიტეტსა და უნიკალურობას.

საკვანძო სიტყვები: ეთნოლინგვისტიკა, ვიზუალური ანთროპოლოგია, კულტურული მეხსიერება/მემკვიდრეობა, ქართული ეთნოკულტურული რეალიები

შესავალი. საყოველთაო კომპიუტერიზაციისა და გლობალიზაციის პროცესების ეპოქამ გაამწვავა ეთნოკულტურული იდენტიფიკაციის პრობლემები, რამაც კვლევის წინა პლანზე წამოწია ისეთი ინტერდისციპლინარული საკითხები, როგორიცაა: ისტორიული ეთნოგრაფია,

ხალხის მატერიალური და სულიერი კულტურის განვითარების დინამიკა, ეროვნული მენტალიტეტი, მსოფლიოს ენობრივი და კულტურული სურათი, თაობების კულტურული მეხსიერება და, რა თქმა უნდა, ჩვენს მულტიკულტურულ სამყაროში კულტურათაშორისი კომუნიკაციის მრავალი პრობლემა. ეს პრობლემები ამჟამად ინტენსიურად შეისწავლება ჰუმანიტარულ მეცნიერებების სხვადასხვა დარგში, მათ შორის ისეთ მონათესავე დისციპლინებში, როგორიცაა ეთნოლინგვისტიკა, სოციოლინგვისტიკა, ლინგვოკულტუროლოგიური კვლევები, ლინგვოსემიოტიკა, ფსიქოლინგვისტიკა, კომუნიკოლოგია და ა.შ., თუმცა თაობების კულტურულ მეხსიერებაზე ინტერდისციპლინარული კვლევები ჯერ კიდევ მცირეა.

ტექნოლოგიური პროგრესის უახლესი ტალღა და სამეცნიერო აზროვნების ახალი მიდწევები გვაიძულებს, დავფიქრდეთ დროის სწრაფ სვლაზე, ცვლილებებზე, რომლებმაც შეცვალა არა მხოლოდ ქალაქების იერსახე, არამედ თანამედროვე კაცობრიობის ცხოვრების წესი, მსოფლმხედველობა და ღირებულებების სისტემა. ახალგაზრდა თაობა უკვე ცხოვრობს იმდენად შეცვლილ რეალობაში, რომ წინაპრების კულტურული მემკვიდრეობის შენარჩუნება გადაუდებელ ამოცანად იქცა. წარსული კულტურული გამოცდილების გააზრება არა მხოლოდ გავლენას ახდენს მოცემული ეთნიკური ჯგუფის თანამედროვე ცხოვრებაზე, არამედ დიდწილად განსაზღვრავს მის მომავალს.

ვერონიკა ნიკოლაევნა თელიას თქმით, «კულტურა ხალხის უნიკალური ისტორიული მეხსიერებაა. ენა კი, თავისი კუმულაციური ფუნქციის მეშვეობით, ინარჩუნებს ამ მეხსიერებას, ხელს უწყობს თაობებს შორის დიალოგს არა მხოლოდ წარსულიდან აწმყომდე, არამედ აწმყოდან მომავლისკენაც (თელია 1999).

ჩვენი წინაპრების ცხოვრებისეული გზების გააზრება გვეხმარება გავიგოთ, ვინ ვართ, რას წარმოვადგენთ დღეს და რისკენ ვისწრაფვით. ერის კულტურული მეხსიერება ქმნის სიმბოლურ სამყაროს, რომელიც განსაზღვრავს მოცემული ეთნიკური საზოგადოების საზღვრებს. კულტურული მეხსიერების ფენომენი ჯერ ნაკლებად არის შესწავლილი ქართულ მეცნიერებასა და კულტურაში სრულიად ობიექტური მიზეზების გამო, რომელთაგან ყველაზე მნიშვნელოვანია ქართული კულტურის უნიკალურობა და მრავალრიცხოვანი კულტურული „ფენები“, რომლებიც წარმოიშვა ქართველი ხალხის მღელვარე წარსულის სხვადასხვა ისტორიულ პერიოდში.

საქართველო პატარა ქვეყანაა უძველესი კულტურითა და ტრაგიკული ისტორიით, უნიკალური ანბანითა და მდიდარი ბუნებრივი გარემოთი. საერთო, ძირძველი ქართული ფესვების გაზიარების მიუხედავად, სხვადასხვა ისტორიულ-ეთნოგრაფიული რეგიონი (გურია, სამეგრელო, კახეთი, ქართლი, აფხაზეთი, რაჭა, სვანეთი, მცხეთა-მთიანეთი, თბილისი, სამცხე-ჯავახეთი, იმერეთი, ლეჩხუმი, აჭარა) ხასიათდება ადგილობრივი თავისებურებებით, რომლებიც ვლინდება ცხოვრების ყველა სფეროში: ეროვნულ ტრადიციებში, რელიგიურ რიტუალებში, ხალხურ ხელნაკეთობებში, არქიტექტურაში, მიწათმოქმედებასა და სხვა, მათ შორის კულინარიულ ხელოვნებაში.

2021 წ. აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის ტურისტული პროდუქტების სააგენტომ დაიწყო საქართველოს ერთ-ერთი ყველაზე მომხიზვლელი კუთხის - აჭარის ეთნიკური კულტურის ყოვლისმომცველი შესწავლა. კვლევა ჩაატარა შოთა რუსთაველის სახელობის აჭარის სახელმწიფო უნივერსიტეტისა და ნიკო ბერძენიშვილის სახელობის კვლევითი ინსტიტუტის მეცნიერთა ჯგუფმა. 2022 წელს გამოიცა წიგნი „კულინარიული მოგზაურობა აჭარაში“, 2023 წელს გამოიცა ამ სერიის შემდეგი ნაწილი, „აჭარის ხალხური ტრადიციები და რიტუალები“, ხოლო 2024 წელს გამოიცა ამ კვლევის მესამე ნაწილი, „აჭარის ხალხური რეწვა“, რომელშიც

მარინა აროშიძე, მანუჩარ ლორია, ნინო აროშიძე

წარმოდგენილია ტრადიციული ქსოვა, კერამიკა, მეტალურგია, ხუროთმოძღვრება, ქვის დამუშავება და ქართული ხალხური დეკორი. ამ პუბლიკაციებმა დიდი ინტერესი გამოიწვია, ამიტომ ეთნოგრაფიისა და ლინგვისტიკის გუნდმა განაგრძო მუშაობა ახალ ტომზე, „კული-ნარიული მოგზაურობა ეთნოგრაფიულ საქართველოში“, რომელიც გამოიცა 2025 წელს.

აჭარის კულტურული ტრადიციების ეთნოლინგვისტური ანალიზი წარმოდგენილი იყო საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციებზე. ეს სტატია აღწერს საქართველოს სხვადასხვა კუთხის კულინარიულ წეს-ჩვეულებებს, რომლებიც ქართველი ხალხის კულტურული მემკვიდრეობის მნიშვნელოვან ნაწილს წარმოადგენს.

კვლევის მეთოდები. ქართული კულინარიული ტრადიციების კვლევაში გამოყენებულია ლინგვისტური და ვიზუალური ანთროპოლოგიური მეთოდები და ხერხები. ლექსიკოგრაფიულმა მეთოდმა საშუალება მოგვცა გამოგვევლინა საერთო ქართული კულტურული რეალიები, რომლებიც დამახასიათებელია საქართველოს უმეტესი რეგიონისთვის, და ადგილობრივი რეალიები, რომლებიც ასახავს ქართული ტერიტორიული დიალექტების ფონეტიკურ, ლექსიკურ, ეთნოგრაფიულ თავისებურებებს, ქვეყნის ისტორიულ-ეთნოგრაფიული კუთხეების გამორჩეულ ცხოვრების წესს, მეურნეობის მეთოდებსა და კულინარიულ ტრადიციებს. მეთოდოლოგია აერთიანებს ეთნოგრაფიულ სავსე კვლევას ინტერვიუებთან და ვიზუალური მასალების (ფოტოები, ვიდეოები და არტეფაქტები) ანალიზთან, სადაც დაფიქსირებულია ქართული კულტურის მატერიალური და არამატერიალური ელემენტები, რაც ხელს უწყობს შესწავლილი მასალის ეთნოგრაფიული უნიკალურობისა და ეროვნული იდენტობის დოკუმენტირებასა და დაცვას.

ადგილობრივ რესპონდენტებთან ინტერვიუებიდან მიღებული მონაცემები ავლენს თაობათაშორის უწყვეტობას და ეროვნულ იდენტობას, რაც ხაზს უსვამს ერის კულტურული მემკვიდრეობის შენარჩუნებისადმი კომპლექსური მიდგომის მნიშვნელობას.

ლინგვისტური და ვიზუალური ანთროპოლოგია. თანამედროვე ჰუმანიტარული ანთროპოცენტრული პარადიგმის ძირითად მიზანს წარმოადგენს ადამიანის საქმიანობის ყველა სფეროში და მისი ურთიერთობის გაგება გარემომცველ სამყაროსთან, მსგავსი კვლევების ინტერდისციპლინარული ბუნება აღარ საჭიროებს დამტკიცებას. შესაძლო მიდგომების მრავალფეროვნების მიუხედავად, კონკრეტული ეთნიკური ჯგუფის ან ეთნიკური ჯგუფის შესწავლისას, წინა პლანზე წამოიწევს ენასა და კულტურას შორის მჭიდრო ურთიერთობა - უფრო ზუსტად, ადამიანი ენაში (Homo Loquens) და ადამიანი კულტურაში (Homo Litteratus).

ანთროპოლოგია არის სამეცნიერო დისციპლინების ერთობლიობა, რომელიც სწავლობს ადამიანის წარმოშობას, განვითარებას და არსებობას ბუნებრივ და ხელოვნურ (კულტურულ) გარემოში. ლინგვისტური ანთროპოლოგია, ანთროპოცენტრული სამეცნიერო პარადიგმის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი სფერო, იკვლევს საკითხების ფართო სპექტრს: სხვადასხვა ეთნიკური ჯგუფების მიერ სამყაროს აღქმას, ეთნოკულტურული რეალობების ენობრივ წარმოდგენას და ენის თაობათაშორის ევოლუციას. ენა შთანთქმავს ეთნიკურ ჯგუფში არსებულ ყველა ახალ მოვლენას ისტორიული განვითარების მოცემულ ეტაპზე, ამავდროულად ინარჩუნებს უძველეს ტრადიციებს - ერის კულტურულ მემკვიდრეობას, რაც განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია გლობალიზაციის ეპოქაში.

ლინგვისტურ ანთროპოლოგიას დიდი ხნის ტრადიცია აქვს ხალხური ენების შესწავლასა და ეთნოგრაფიზმების ფიქსაციაში და ახსნა-განმარტებაში, ამ მონაცემებს დიდი მნიშვნელობა

გააჩნია, ვინაიდან ისინი ასახავენ მოცემული ეთნიკური ჯგუფის გამორჩეულ მსოფლმხედველობას, ცხოვრების წესსა და ტრადიციებს. ლინგვისტური ანთროპოლოგია მჭიდრო კავშირშია სოციოკულტურულ ანთროპოლოგიასთან, რომლის ახალ დარგად ვიზუალური ანთროპოლოგია არის აღიარებული. სარა პინკის თქმით, ტერმინი „ვიზუალური ანთროპოლოგია“ მხოლოდ მეოცე საუკუნის ბოლოს გაჩნდა (Pink, 2006). კვლევითი მასალის ვიზუალურ ჩაწერას ნახატებისა და ფოტოების სახით დიდი ისტორია აქვს, მაგრამ ეთნოგრაფიული ფილმების შექმნამ შესაძლებელი გახადა ვიზუალური ანთროპოლოგიის, როგორც სოციოკულტურული ანთროპოლოგიის ცალკეული დარგის იდენტიფიცირება. თანამედროვე ტექნოლოგიები შესაძლებელს ხდის მოცემული ეთნიკური ჯგუფის კულტურული მემკვიდრეობის შენარჩუნებას დასამახსოვრებელი ვიზუალური სურათების თანმიმდევრული სერიის სახით. თუმცა, ანთროპოლოგიური კვლევა შეუძლებელია ლინგვისტური ანალიზის გარეშე, რადგან ეროვნული ენა არის მოცემული ეთნიკური ჯგუფის ეროვნული მენტალიტეტისა და უნიკალურობის გაგების აუცილებელი პირობა.

თითოეული ერის მატერიალურ და სულიერ კულტურას აქვს საკუთარი ვერბალური განსახიერება - სამყაროს ენობრივი სურათი/ხატი, რომელიც შესაბამის ენობრივ ერთეულებში წარმოადგენს ხალხის კულტურულ გამოცდილებას, ასახავს მოცემული ეთნიკური ჯგუფის მიერ დაკავებული ტერიტორიის გეოგრაფიულ მახასიათებლებს, უმნიშვნელოვანეს ისტორიულ მოვლენებს, პოლიტიკურ სტრუქტურას, არსებულ რელიგიურ კონფესიებს, ღირებულებების სისტემას, ყოველდღიური ცხოვრების თავისებურებებს, მათ შორის ეროვნულ სამზარეულოს.

ქართულმა ეროვნულმა სამზარეულომ შეითვისა ამ უძველესი ხალხის გასტრონომიული კულტურა, გაამდიდრა იგი სხვა ქვეყნებიდან ჩამოტანილი კულტურებით (სიმინდი, პომიდორი, ბრინჯი და ა.შ.), აითვისა მრავალი დამპყრობლის/მეზობლის (სპარსელები, არაბები, ოსმალო თურქები, მონღოლები, რუსები და ა.შ.) კულინარიული მიღწევები, „გააქართულა“ საქართველოს ტერიტორიაზე სხვადასხვა ისტორიულ პერიოდში მცხოვრები ხალხებისა და ეთნიკური უმცირესობების კერძები (ასურელები, ებრაელები, სომხები, აზერბაიჯანელები, გერმანელები, ბერძნები და ა.შ.) და შექმნა გემოებისა და არომატების უნიკალური „თაიგული“, რომელიც, არაჩვეულებრივ ღვინოებთან და ქართული სუფრის ყველაზე საინტერესო ტრადიციებთან ერთად (სადღეგრძელოები, თამადა, ალავერდი), უნიკალურ კულტურულ ფენომენად იქცა, რომლის ეთნოკულტურული თავისებურება ჯერ კიდევ არ არის საკმარისად შესწავლილი.

ეთნოგრაფიული საქართველო. ქართული კულტურის ეთნოლინგვისტური მახასიათებლების შესწავლა, კულინარიული პარადიგმის მაგალითის გამოყენებით, უნდა დაიწყოს მოკლე ისტორიული და ეთნოგრაფიული მიმოხილვით. „კულინარიული მოგზაურობა ეთნოგრაფიულ საქართველოში“ წარმოადგენს არა მხოლოდ თანამედროვე საქართველოს რაიონებსა და მუნიციპალიტეტებს (გურია, სამეგრელო, იმერეთი, ქართლი, კახეთი და სხვ.), არამედ იმ რეგიონებსაც, რომლებიც ადრე ჩვენი ქვეყნის შემადგენლობაში შედიოდნენ, მაგრამ სხვადასხვა ისტორიულ პერიოდში და სხვადასხვა მიზეზის გამო გადაეცა მეზობელ სახელმწიფოებს (მესხეთი, ტაი-კლარჯეთი, ლორე, საინგილო და სხვ.). კონკრეტული ეთნოგრაფიული მასალა აფიქსირებს ერთი მხრივ, ქართული გასტრონომიული კულტურის განსხვავებულ რეალიებს, რომლებიც სხვა კულტურაში ლაკუნას წარმოადგენს (*ჩურჩხელა, საცივი, ხარჩო, შოთი, ხაჭაპური, ხინკალი* - ეს ქართული კერძები უკვე ცნობილი იყო ძვ.წ. მეორე ათასწლეულში კოლხეთის (ეგრისი) და დიაოხას უძველეს ქართულ სახელმწიფოებში, მეორე მხრივ, უცხოური

მარინა აროშიძე, მანუჩარ ლორია, ნინო აროშიძე

კულტურული კერძებისა და ტრადიციების ე.წ. „გაქართულებას“ ქართულ ეთნოგრაფიულ გარემოში (ქართული *მჭადი* ამერიკული სიმინდიდან, *ლობიოსაგან* მომზადებული უამრავი ქართული კერძი, ოსმალურ იმპერიაში პოპულარული ტკმელეულის აჭარული ვარიანტი - *ბაქლავა* და სხვ.).

ეთნოლინგვისტური კვლევა ჩაატარა მკვლევართა ჯგუფმა, რომელშიც შედიოდა ანთროპოლოგები, ეთნოლოგები, ლექსიკოლოგები, ლინგვისტები, მთარგმნელები. საქართველოს სოფლებში ორგანიზებული იქნა ექსპედიციები რესპონდენტების გამოკითხვის მიზნით, რომლებმაც გადაღებისა და ფოტოგრაფიისთვის ოჯახური რელიქვიები მიაწოდეს.

ამ კვლევაში წარმოდგენილი ეთნოკულტურული რეალობები შეიძლება დაიყოს რამოდენიმე ჯგუფად:

- 1) ზოგადი ქართული კულტურული რეალობები, რომლებიც ფართოდ იყო გავრცელებული და, გარკვეულ წილად დღესაც გამოიყენება: *ქვევრი/ჭური* (კვერცხისებური ფორმის, კონუსური ძირის მქონე თიხის ღვინის შესანახი ჭურჭელი), *კეცი* (თიხის ჭურჭელი), *ვარია* (ნაღების დასამზადებელი ხის ან თიხის ჰორიზონტალური სადღვებელი);
- 2) მთელ საქართველოში გავრცელებული კერძები, რომლებიც ქართული კულტურის „სავიზიტო ბარათს“ წარმოადგენენ:
ხაჩაპური, *ხარჩო*, *ჩურჩხელა*, *ხინკალი*, *საცივი*, *ბაჭე*, *ჩახოხბილი*, *მჭადი*, *ლობი*, *სულგუნი* და სხვ., მაგრამ ამ კერძებშიც კი ყველა რეგიონში შეინიშნება თავისებურებანი, მხოლოდ ხაჩაპური რომ ავიღოთ განსხვავებული ტექნოლოგიით მზადდება: *მეგრული ხაჩაპური*, *გურული ხაჩაპური*, *რაჭული ხაჩაპური*, *მესხური ქადა ხაჩაპური*, *აჭარული ხაჩაპური*, *აჭარული აჩმა-ხაჩაპური* და სხვ.;
- 3) საქართველოს ცალკეული რეგიონების ცხოვრების სპეციფიკური წესის ამსახველი ეთნოგრაფიზმები: *აჭარული სინორი*, *იახნი*, *ლაზური ფაფონი*, *გურული ბრინჯულა*, *ძაღე ძმარი*, *სვანური მარილი*, *მეგრული ელარჯი*, *გებჭალია*, *ტიბუ* და სხვ.;
- 4) მცენარეებისა და საკვები კულტურების სინონიმური დასახელებები და განსხვავებული რეგიონალური დიალექტიზმები: *გოგრა*, *კვახი*, *ხაპი*; რძის პროდუქტების შესანახი ოთახი/სათავსო: *სარძიე*, *ქილერი*, *სენე*, *საოხდურე*; ლიტერატურული *ობრახუმი* (*Petroselinum sativum*) - დიალექტური *მაკიდო* და სხვ.
- 5) დიალექტიზმები, რომლებიც ფონეტიკური ან გრამატიკული ნიშნებით განსხვავდებიან ლიტერატურული ქართული ლექსემებისგან: *საწებელი* - *საწობელია* (*აჭარული*), *ფურნე* - *ფურუნი* (*აჭარული*), *ლობი* - *ლობუ* (*მეგრული*), *სანელებელი* - *სანელი* (*თუშური*), *გოგრა* - *კაიში*, *კოკორე* (*ლაზური*), *კოპეშია* (*მეგრული*), *ჭვაკი* - *ჭვია* (*მეგრული*), *ტუჯის პატარა ქვაბი* - *ჩოინი* (*სვანური*) და სხვ.

ეთნოკულტურული კულინარიული რეალობების მოკლე სია დამაჯერებელი მოწმობაა საქართველოს ეთნოგრაფიული მრავალფეროვნებისა, რაც განპირობებულია სხვადასხვა რეგიონში საცხოვრებელი ადგილის უნიკალური გეოგრაფიული და კლიმატური ზონებითა, მათი ისტორიული ბედისწერის თავისებურებებით.

ეთნოკულტურული რეალების თარგმნის სპეციფიკა. ქართული სამზარეულოს ტრადიციები, კულინარია, ქართული სუფრის ეტიკეტი ყოველთვის იქცევა მოგზაურების, სხვადასხვა დარგის სპეციალისტთა, მკვლევართა ყურადღებას. სწორედ მოგზაურ-მკვლევართა მონაცემებს, სამეცნიერო გამოცემებს, საქართველოს სხვადასხვა სამეცნიერო ცენტრის მიერ, ჯერ

კიდევ გასული საუკუნის 30-იანი წლებიდან განხორციელებული ექსპედიციების დროს შეკრებილ საველე მასალებს ეყრდნობა წინამდებარე ეთნოგრაფიული მასალა, რომელიც ძირითადად ქართულ ენაზეა გამოქვეყნებული. თანამედროვე გამოწვევას წარმოადგენს ისეთი მთარგმნელობითი სტრატეგიების გამოყენება, რომელიც არა მხოლოდ აუხსნის უცხოელს ქართული კულინარული ნიუანსის თავისებურებას, არამედ შეინარჩუნებს ეროვნულ კოლორიტს.

კრებული „კულინარიული მოგზაურობა ეთნოგრაფიულ საქართველოში“ იყო გადათარგმნილი ქართული ენიდან ინგლისურ და რუსულ ენებზე. ჩვენ ვიზიარებთ ცნობილი ბულგარელი მთარგმნელების სერგეი ვლახოვისა და სიდერ ფლორინის რწმენას, რომ ეგრეთ წოდებულ „უთარგმნელი“ ლექსიკის (ჩვენ შემთხვევაში ეთნოკულტურული რეალიების) თარგმნა შესაძლებელია მთლიანი კონტექსტის გათვალისწინებით (Влахов, Флорин 2009:11).

ლაკუნა-რეალიების თარგმნისას საყოველთაოთ მიღებული მთარგმნელობითი სტრატეგია ტრანსკრიპცია/ტრანსლიტერაცია ახსნა-განმარტებით, მაგალითად:

ბორანო - борано - Borano, სადე ფხალი - саде пхали - Sade Pkhali, ფუჩხოლია - пучхолия - Puchkholia და სხვ.

ტრანსკრიბირებულ კერძების დასახელებაში ახსნა-განმარტება რეცეპტშია მოცე მული. განსაკუთრებულ სიმწელეს იწვევდა რეგიონალური ხასიათის რეალიები, რომლებსაც წყარო ტექსტში შიდაენობრივი თარგმნა სჭირდებოდა, მაგალითად, ავტორები ასე ხსნიან *მხლოვანის* ნაირსახეობებს:

„საქართველოს მთიანი რეგიონებისთვის, ერთ-ერთი პოპულარული კერძი არის მხლოვანი... გულსართიანებს სახელი იმის მიხედვით ჰქვია, თუ რომელი გულსართი აქვს მას. მაგ. ჭარხლის ფოთლებიან გულსართს ჭარხლუანი ჰქვია. არსებობს ასევე კაკლუანები, ჭუჭელიანები, ლობიანები, ქონუანები, გოგრუანები და ა.შ.“ (248).

რა თქმა უნდა ენათშორისი თარგმნისას ეს ახსნა არ არის საკმარისი. ქართველი ადვილად დააკავშირებს ჭარხლუანს - ჭარხალთან, გოგრუანს - გოგრასთან, უცხოელ მკითხველს კი სჭირდება დამატებითი ინფორმაცია:

„Выпечку называют в зависимости от того, что используют в качестве начинки, например, если начинка из листьев свеклы (чархали), то выпечка называется чархлуани“ (248).

„The name of the baked dish changes depending on the filling: for example, if it is made with beet leaves (*charkhali*), it is called *charkhluani*“ (248).

ამ შემთხვევაში საკმარისი იყო მარტივი დაზუსტება (*свекла - чархали*), ხშირ შემთხვევაში კი მცენარეების დასაზუსტებლად მთარგმნელები ამატებენ შესაბამის ლათინურ ტერმინს:

„წითელი ჭარხლის გარდა, აცხობენ ქორფა ჭინჭრის, ნაცარქათამას, ბალბას და სხვა გაზაფხულის საკვები ბალახეულობის ყველთან შერევით“ (248).

„Помимо листьев красной свеклы в качестве начинок используют нежную крапиву, марь белую (*нацаркатама - Chenopodium album*), мальву и другие весенние травы, смешивая их с сыром“ (248).

„The fillings are quite varied. In addition to red beet leaves, tender nettles, white goosefoot (*natsarkatama - Chenopodium album*), mallow, and other spring herbs are used, often mixed with cheese“ (248).

„გურიაში არაერთი კერძით იწონებენ თავს: შავი ყაურმა, კუპატი, ბრინჯულა, ... ჯიჯილაყას, ჭყიმის და სხვა მინდვრისა თუ ბოსტნის მხალეული... (11).

მარიანე აროშიძე, მანუჩარ ლორია, ნინო აროშიძე

«В Гурии гордятся целым рядом блюд: черная каурма, купати, бринджула, ... мхали из джиджилака (лат. *Amaranthus* - щирица), чкими (лат. *Anthriscus* - купырь) и других полевых и огородных культур ... (11).

მთარგმნელობითი სტრატეგიის არჩევა პირველ რიგში ორიენტირებულია ახალ ადრესატზე, მათი ფონურ ცოდნაზე. ასე, მაგალითად, კავკასიაში და ცენტრალური აზიის ქვეყნებში პოპულარული სახელებელია *რეჰანი/რეგანი/რეანი*, მაგრამ ევროპის ქვეყნებში ეს მცენარე ცნობილია როგორც *ბაზილიკი* (*Ocimum basilicum*), სამიზნე აუდიტორიის გათვალისწინებით მთარგმნელებმა აირჩიეს ეს ვარიანტი.

იმ შემთხვევებში, როდესაც კერძების სახელწოდებების სემანტიკური თარგმანი იყო შესაძლებელი, ეროვნული ელფერის შესანარჩუნებლად, თავდაპირველად რეალიის ტრანსკრიბირებული ვარიანტი არის მოცემული, შემდეგ კი მისი სემანტიკური ვერსია:

აჭარული უხორცო ტოლმა - იკალანჩი „გემოთი არაფრით ჩამოუვარდება ქობულეთურ სარმას. თუმცა, უხორცობა მაინც ვერ აპატიეს და იალანჩი ანუ მატყუარა, პამპულა დაარქვეს“ (35).

„... гурманы не смогли простить отсутствие мяса и назвали такое блюдо «яланчи» (лжетолма) или «пампула» (35).

„However, they still couldn't forgive the lack of meat and called such Dolma *Yalanchi*, meaning "liar" or "sham" (35).

ზოგიერთი რეალიის ტრანსკოდირებისას მათი ლექსიკური მნიშვნელობის შეცვლის საინტერესო შემთხვევები იყო აღმოჩენილი. ერთ-ერთი პოპულარული ქართული კერძი არის *ღომი*. თანამედროვე პირობებში ეს რეალია გულისხმობს სიმინდის ღერლილისაგან დამზადებულ „ფაფას“, რომელიც შეზავებულია წვრილად დაფქული თეთრი სიმინდის ფქვილით და მიირთმევა ქართული ყველით (ყველაზე ხშირად, სულგუნით). თუმცა, ტრადიციულად, ძველ საქართველოში, კერძოდ აჭარაში, ეს კერძი მზადდებოდა სრულიად განსხვავებული, ამავე სახელწოდების მცენარისგან: *ღომი* – *ჩუმიზა*, *ლათინური*: *Setaria italica subsp. Italica*. ეს მცენარე ახლა ძალიან იშვიათია და აღარ გამოიყენება ამ კერძში.

ვიზუალური საშუალებები უადრესად სასარგებლოა ეთნოკულტურული რეალობების ახსნისთვის. განხილულ წიგნში ყველა რეცეპტსა და კერძს თან ახლავს ნათელი, ფერადი ფოტოები. ვიზუალიზაცია არა მხოლოდ ეთნიკური კულტურების შესწავლის მნიშვნელოვანი ინსტრუმენტია, არამედ თარგმანის სტრატეგიის ერთგვარი სახეობაც.

დასკვნა: ქართული კულტურა ადამიანური ცივილიზაციის ერთ-ერთი უნიკალური და გამორჩეული კულტურაა. მისი შენარჩუნება და პოპულარიზაცია მულტიკულტურულ ინფორმაციულ გლობალურ საზოგადოებაში ჩვენი დროის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ამოცანაა, ეროვნული იდენტობის წინაპირობა. მხოლოდ ჩვენი წინაპრების გამოცდილებისა და წარსულის კოლექტიური მეხსიერების გააზრებით, შეცვლილი რეალობის გათვალისწინებით, შევძლებთ ჩვენი დროის გამოწვევებზე ადეკვატურად რეაგირებას.

ქართული ეროვნული სამზარეულო ერის კულტურული მეხსიერების მნიშვნელოვანი ნაწილია. იგი ასახავს საქართველოს ყველა რეგიონის მაცხოვრებლების ეთნოგრაფიულ თავისებურებებს, რომლებიც ჩამოყალიბდა ცხოვრების მრავალი საუკუნის განმავლობაში განსხვავებულ გეოგრაფიულ, კლიმატურ და სხვა პირობებში. თუმცა, ის წარმოადგენს ერთიან სისტემას, რომელიც დაფუძნებულია ქართული სუფრის ტრადიციებზე. ამავდროულად, მსოფლიოში აღიარებული, ტრადიციული ქართული სამზარეულო სწორედ იმიტომაც გამორჩეული,

რომ ამ მთლიან სისტემაში თითოეულმა კუთხემ, საკუთარი ავთენტუკური კერძებით, თავისი ორიგინალური ელემენტები შეიტანა.

ამ სტატიაში ჩვენ შევეცადეთ წარმოგვეჩინა ყველაზე საინტერესო მთარგმნელობითი სტრატეგიები, რომლებიც საშუალებას გვაძლევს გადმოვცეთ ეთნოკულტურული რეალიების შინაარსი მათი უნიკალური იერსახის შენარჩუნებით. თანამედროვე ტექნოლოგიების შესაძლებლობების წყალობით, ამ კვლევის ყველა ეტაპზე დიდი ყურადღება ექცეოდა ვიზუალიზაციას. რეალიების ახსნა-განმარტება ეფექტური ფოტოსურათთან ერთად ქმნის ქართული ტრადიციული კერძების განუმეორებელ სახეს.

ნებისმიერი ერის ეროვნული სამზარეულოს შესწავლა უაღრესად მნიშვნელოვანია ეთნოლინგვისტური ასპექტში, ვინაიდან ავლენს ბევრ საინტერესო საკითხს: რეალიების ენობრივი მარკირება, კულტურული ლაკუნების არსებობა, ადგილობრივი პირობებიდან გამომდინარე „მოხეტიალე რეცეპტების“ რეგიონალური ტრანსფორმაციები, მთარგმნელობითი სტრატეგიები და სხვ. ქართული ეროვნული სამზარეულო შესაბამისი ეტიკეტთან ერთად ქართული სუფრის განუმეორებელ კონცეპტუალურ ფენომენს ქმნის.

ETHNOLINGUISTICS

ETHNOLINGUISTIC ISSUES OF GEORGIAN CULTURE

(A Culinary Journey in Ethnographic Georgia)

MARINE AROSHIDZE, MANUCHAR LORIA, NINO AROSHIDZE

e-mail: marine.aroshidze@bsu.edu.ge, manuchar.loria@bsu.edu.ge, nino.aroshidze@bsu.edu.ge

Batumi Shota Rustaveli State University

ABSTRACT: The era of universal computerization and globalization has intensified issues of ethnocultural identification, bringing to the forefront a range of interdisciplinary research concerns, including historical ethnography, the dynamics of material and spiritual culture, national mentality, the linguistic and cultural worldview, and the cultural memory of generations.

The latest wave of technological progress and advances in scientific thought encourage reflection on the rapid passage of time and on changes that have transformed not only the appearance of cities but also the lifestyle, worldview, and value system of modern humanity. The younger generation already lives in a profoundly altered reality, in which the preservation of ancestral cultural heritage has become an urgent task. Understanding past cultural experience not only influences the contemporary life of a given ethnic group but also largely determines its future.

Georgia is a small country with an ancient culture and a tragic history, a unique alphabet, and a rich natural environment. Despite their shared indigenous Georgian roots, the country's historical and ethnographic regions (Guria, Samegrelo, Kakheti, Kartli, Abkhazia, Racha, Svaneti, Mtskheta–Mtianeti, Tbilisi, Samtskhe–Javakheti, Imereti, Lechkhumi, and Adjara) are characterized by local specificities manifested in all spheres of life, including national traditions, religious rituals, folk crafts, architecture, agriculture, and culinary art.

The article examines Georgian culinary traditions (Culinary Journey to Ethnographic Georgia, 2025) as an important component of the nation's cultural heritage, explores the ethnographic characteristics of Georgia's historical regions, and analyzes the reflection of local realities in the linguistic picture of the world. One of the key objectives of the study is to identify effective strategies for the intralingual and interlingual translation of these realities, which is essential for the popularization of Georgian culture.

Modern technologies make it possible to preserve the cultural heritage of an ethnic group and the local features of individual historical regions through coherent sequences of memorable visual images. However, ethnographic research is incomplete without linguistic analysis and an examination of translation strategies capable of adequately conveying the specificity of local realities, since it is the national language—with its rich literary norms and territorial dialects—that encapsulates the national mentality and cultural uniqueness of a given ethnos.

KEYWORDS: ethnolinguistics, visual anthropology, cultural memory and heritage, Georgian ethnocultural realities, translation strategies.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. Телия Вероника. Основные постулаты лингвокультурологии // Филология и культура. Тамбов, 1999.
2. Pink, Sarah. 2006. The Future of Visual Anthropology. Engaging the Senses. (1st ed.). Routledge. Taylor & Francis Group. 2006.
3. Арошидзе, Марине. 2021. Теория “странствующих рецептов”. Сборник научных трудов. Межкультурные коммуникации и традиционная культура. Тбилиси. Универсал. сс. 104-113.
4. Влахов, Сергей, Флорин Сидер. 2009. Непереводимое в переводе. Москва. Р. Валент, 360 с.
5. Русишвили Нана. Что ели грузины в древности? <https://sputnik-georgia.ru/reviews/20160721/232789262.html> - წვდომის თარიღი 20.12.2024.
6. შოშიტაშვილი ნოდარ, ლომთათიძე თამილა, ნოღაიდელი ნანული, 2025. „კულინარიული მოგზაურობა ეთნოგრაფიულ საქართველოში“. აჭარის ტურისტული პროდუქტების განვითარების სააგენტო, 318 გვ.